

VOORGANGERS VAN JAAP EDEN

Jaap Eden werd wereldkampioen hardrijden op de schaats in 1893, 1895 en 1896. Een schaatsgeneratie later hadden we Coen de Koning (1905). Over de Nederlandse hardrijwereld van vóór deze twee kampioenen is betrekkelijk weinig bekend. George Jurrjens (1866-1904) en Maurits Cartier van Dissel (1867-1937) behoren tot deze beginperiode van het Nederlandse hardrijden. Heel goede sporters, maar goeddeels onbekende namen, die beide betrokken raakten bij de Boerenoorlog. In deze editie van *de Sportwereld* schrijft Wim Zonneveld over Van Dissel, in nummer 72 over Jurrjens

Wim Zonneveld

Maurits Cornelis Cartier van Dissel wordt op 3 december 1867 geboren in Lochem, als het zevende van veertien kinderen van Etienne Daniel Cartier van Dissel en Christina Maria Jongeneel. Zijn vader is een zeer gerespecteerd huisarts in Lochem, in 1854 gepromoveerd aan de Universiteit Utrecht, met allerlei bestuurlijke functies in de regionale en nationale medische wereld. In Lochem wordt later een Dr. Cartier van Disselweg naar hem vernoemd. Hij creëert uit zijn eigen voornamen een dubbele achternaam, die hij laat ratificeren bij Koninklijk Besluit.

Grootvader Johannes van Dissel was 'chirurgijn-majoor' bij de Koninklijke Nederlandse Marine. Maurits, die thuis Maus wordt genoemd, gaat naar het gymnasium in Arnhem. Met zo'n achtergrond is het geen verrassing dat hij medicijnen gaat studeren in Utrecht. Hij volgt een opleiding tot huisarts en heeft een sportieve studententijd. Hij roeit bij de Utrechtse studentenvereniging Triton, een aantal jaren eerder opgericht door een groepje met Willem Einthoven, de latere Nobelprijswinnaar, en behaalt daar wat succesjes met de 'jonge twee' en 'oude vier'. Hij promoveert op 21 maart 1899 in Utrecht op het proefschrift *Eene Bijdrage tot het Mechanisme der subcutane nierverwondingen*.

Eind november 1890 wordt Nederland getroffen door extreem winterweer, met voortdurende oostenwind en dan al vorst van -10 en in januari -20 graden. Pim Mulier rijdt zijn officieuze Elfstedentocht waarvan hij in 1893 verslag doet in zijn schaatsboek *Wintersport*. De roman *De barre winter van negentig* van Herman de Man uit 1936 speelt tegen de achtergrond van deze winter. Honderd jaar na dato, in 1990, wijdt weerman Hans de Jong er speciaal een rijk geïllustreerd boek aan. Zo'n winter. Maar tegelijk vormen de door het weer geboden mogelijkheden een stimulans voor het nog jonge langebaan schaatsenrijden.

Deze sport heeft nog weinig organisatie; de ISU wordt pas in 1892 in Scheveningen opgericht, als de Internationale Eisschnellauf Verein. De internationale toppers zijn buitenlanders, zoals de Amerikaan Joe Donoghue, de Rus Alexander Panshin en een heel contingent Scandinaviërs, maar de Nederlanders beginnen zich ook te weren. Er wordt sinds een jaar of vijf in Nederland gereden, en we behalen kleine succesjes hier en daar. Klaas Pander uit Haarlem, George Jurrjens uit Amsterdam en A.L. Couvée uit Delft komen naar voren als beloften.

In Amsterdam wordt vanaf 1889 jaarlijks begin januari

een officieus wereldkampioenschap allround georganiseerd op een mooie baan 'achter het Rijksmuseum', het huidige Museumplein. Maar de titel blijft de eerste twee jaar vacant, omdat geen enkele rijder voldoet aan de loodzware eis van het winnen van eerst twee van de drie en daarna drie van de vier afstanden. Het toernooi van januari 1890 wordt ook nog eens geteisterd door een griepgolf. Driekwart van de deelnemers haakt af en de titel van de Noor Norseng wordt niet erg hoog ingeschat.

'In Amsterdam wordt vanaf 1889 jaarlijks begin januari een officieus wereldkampioenschap allround georganiseerd.'

Dan komt 'de barre winter', en het wedstrijdseizoen kan dus vroeg beginnen. Donoghue komt al in december naar Nederland, wint een tweedaagse in Heerenveen, en wordt een paar weken later in Amsterdam afgetekend allround wereldkampioen, voor Klaas Pander. De Amerikaan wint alle afstanden. Goed Nederlands nieuws komt er met ereplaatsen van een jonge, debuterende Utrechtse student. Maurits Cartier van Dissel rijdt met name goed op de langere afstanden. Hij wordt derde op de 2 mijl en vijfde op de 5 mijl, wat minder goed is dan mogelijk was geweest, want hij valt. Hij bevestigt de goede indruk door later in januari op een sterk bezet nationaal toernooi over 1 mijl op de Paterswoldse Plassen bij Groningen derde te worden, achter Pander en diens talentvolle pupil, de 17-jarige Jaap Eden.

Als om te compenseren is de Nederlandse winter van 1892 zo mild en waterig, dat er van hardrijden weinig terecht komt. Het WK in Amsterdam wordt afgelast, alleen hier en daar in het land zijn er wat kleine wedstrijden. Maar in januari 1893 krijgt Maurits de kans zijn belofte in te lossen. Hij wint in Zwolle op de mijl, weliswaar omdat sterkere tegenstanders vallen in de finaleronde, maar toch.

Een week later is het eerste officiële WK van de I.E.V. in Amsterdam, waar Jaap Eden, sportief razendsnel volwassene geworden, een handvol Scandinaviërs het nakijken geeft. Het toernooi wordt voor het eerst over de vier nu 'klassieke' afstanden verreden. Na winst op de 500 en 1500 meter en de 5 km. is hij zeker van de titel. Op de 10 km. stapt hij na een val uit de baan; die doet er voor hem niet meer toe.

Maurits beleeft een moeizaam toernooi, omdat hij moet wennen aan zijn gloednieuwe 'Noorsche' schaatsen, maar hij profiteert van Edens opgave op de langste afstand. Hij wordt vijfde en daarmee beste Nederlander, en is meteen nationaal recordhouder. 23.04 is een tijd die, mede omdat nationale records alleen in Nederland kunnen worden gereden, pas in 1897 wordt verbeterd.

Hier houdt de sportloopbaan van Maurits op. Hij geeft voorrang aan zijn maatschappelijke carrière, vestigt zich als huisarts in Lemmer, en trouwt in 1898 met Annie Marie IJzerman, geboren in Nederlands-Indië. Zij is een dochter van Jan Willem IJzerman, een befaamde spoorwegingenieur, ontdekker van de Borobudur op Java, en later in Nederland korte tijd lid van de Tweede Kamer en eredoctor in zowel Amsterdam als Bandung.

'Maurits Cartier van Dissel wordt derde op de 2 mijl en vijfde op de 5 mijl, wat minder goed is dan mogelijk was geweest, want hij valt.'

Najaar 1899 breekt in Zuid-Afrika de Boerenoorlog uit. Het conflict begint als een kwestie rond het al of niet toekennen van het stemrecht aan het snel groeiende aantal 'uitlanders' in de noordelijke Boerenrepublieken. Het zijn voornamelijk Britse immigranten, die daar zijn gekomen om mee te profiteren van de rijke vondsten aan diamant en goud, maar ook in verkiezingen willen meebeslissen over hun eigen situatie en toekomst. Er wordt olie op het vuur gegooid door een mislukte Britse greep naar de macht, gesponsord door de zakenman Cecil Rhodes. In oktober delen de zich bedreigd voelende Boeren de eerste klap uit door de Britse Kaapkolonie binnen te trekken, waarna de Britten zich hergroeperen. Een gruwelijke strijd begint met belegeringen, veldslagen, verbrande aarde, interneringskampen en groot menselijk leed.

Medische hulp is in deze oorlog uitermate slecht georganiseerd, zeker aan de kant van de Boeren. Vanuit Europa en daarbuiten, tot uit Nederlands-Indië en de Nederlandse kolonie in St. Petersburg aan toe, worden meer dan een dozijn 'ambulances' naar het strijdtoneel gezonden, vaak via lange reizen die eindigen in de haven van Lourenço Marques in Mozambique, waar een pas geopende spoorweg naar het binnenland begint. De Britten hinderen de veldhospitelen waar ze kunnen,

onder beschuldiging van wapentransport of koeriersdiensten voor de vijand.

Maurits Cartier van Dissel, de jonge huisarts uit Lemmer, net voor de eerste keer vader, voegt zich in december 1899 bij een van deze ambulances die zich inscheept in Napels. Denkelijk uit roeping en gestimuleerd door studievrienden die al deelnemen, maar wat ook een rol gespeeld zal hebben is dat hij al vijftien jaar eerder was voorgegaan door zijn zes jaar oudere broer Petrus Marinus. Paul Kruger had in 1884 tijdens een rondreis door Europa een oproep gedaan aan jonge Nederlanders om zich in zijn republieken te vestigen en Pieter was een van de jongeren die er gehoor aan had gegeven.

Of de twee broers elkaar in Zuid-Afrika hebben ontmoet, is onduidelijk. Het is onwaarschijnlijk dat Pieter niet op z'n minst wist van Maurits' komst. Maar Pieter woont met zijn gezin in de omgeving van Machadodorp bij de spoorlijn, waar de Boeren de volle laag van het krijgsgeweld krijgen. Nog tijdens de oorlog emigreert hij

in 1901 naar de Verenigde Staten, zijn inmiddels daarna toe geëmigreerde jongere broer Elie François achterna. Samen worden ze daar groot in de houthandel in de pioniersstad Spokane in de staat Washington.

De berichtgeving over het krijgsverloop van de oorlog in de Nederlandse pers is niet altijd even duidelijk of betrouwbaar. Als in juni 1900 Maurits in een provisorisch ingericht hospitaal in Pretoria met een door de Britten gefingeerd excuus krijgsgevangen is gemaakt, wordt er een paar weken later in Nederland gemeld dat hij naar Ceylon is overgebracht, waar een groot interneringskamp is ingericht voor iedereen die de Britten uit het land weg willen hebben. Dat blijkt onjuist, en na een onzekere periode meldt consul-generaal De Waal begin september dat dr. Van Dissel uit een kamp op Green Point bij Kaapstad is vrijgelaten. Hij heeft een half jaar lang aan het front onder vaak barre omstandigheden zijn leven geriskeerd tijdens het steeds uitzichtlozer verzet van de Boeren. Dumdkogels waren een technische

De Russisch-Nederlandse ambulance in de Boerenoorlog, mogelijk staat Maurits Cartier van Dissel op deze foto.

nieuwigheid in deze oorlog, vreselijke verwondingen waren het gevolg. Hij keert eind september per boot via Southampton terug in Nederland.

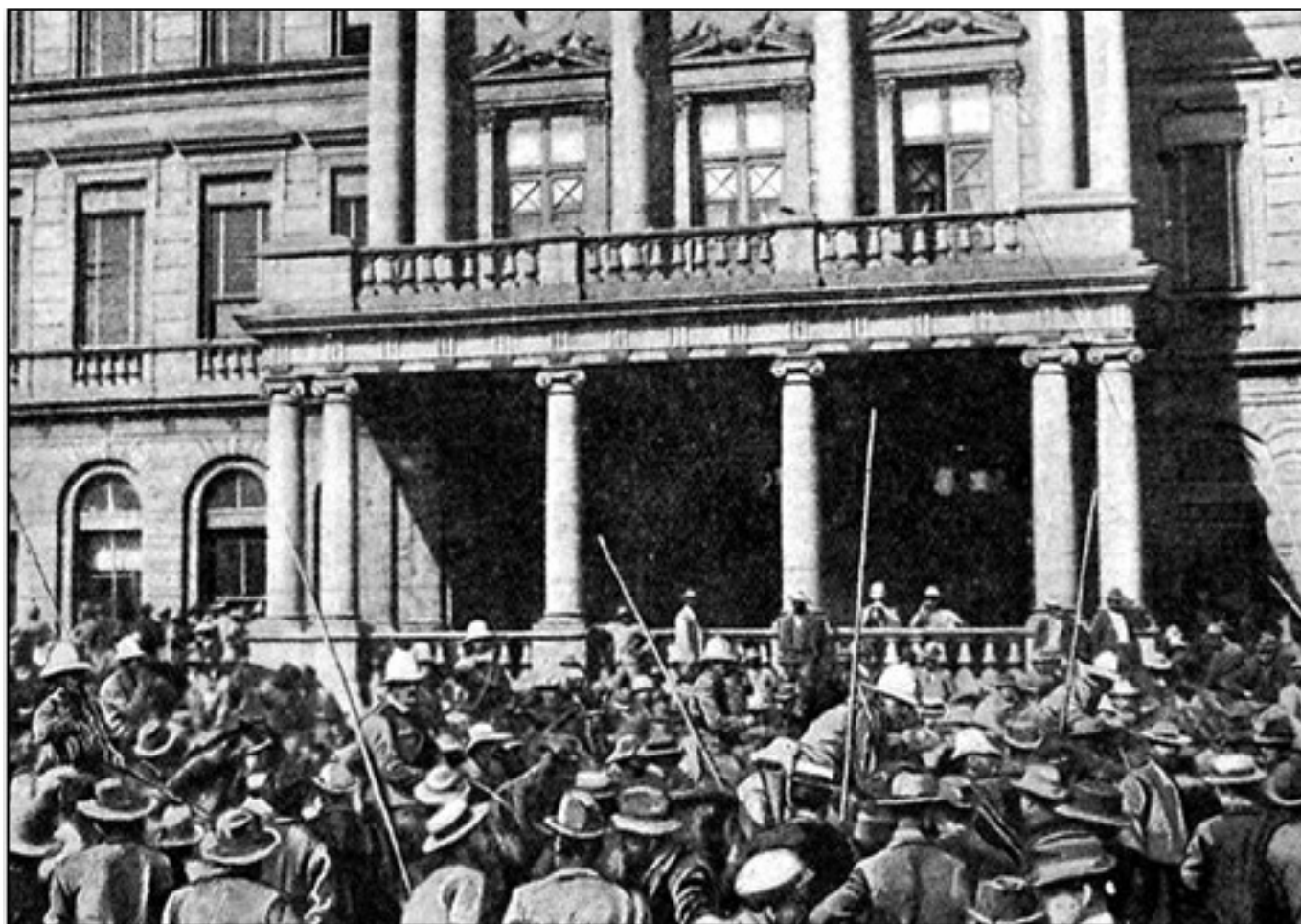
Een jaar later, in november 1901, als er optimisme begint te heersen over het eind van de gruwelen, maar het conflict in werkelijkheid nog een half jaar doorgaat als een slopende guerilla, ontvangt Maurits met een gezelschap voormalige collega-vrijwilligers in het Academieggebouw van de Universiteit van Leiden een speciale onderscheiding van het Rode Kruis.

Maurits vestigt zich met vrouw en kind in Breda, wordt nog tweemaal vader en verbindt zich als gynaecoloog aan het nieuwe Diaconessenhuis van de stad. Hij reorganiseert en moderniseert de Brabantse ziekenhuisstructuur, en verdient daarmee, zeer gerespecteerd door zijn omgeving, de bijnaam 'Stichter van het Brabantse ziekenhuiswezen'. Hij gaat in 1933 met pensioen. In een muur van zijn ziekenhuis wordt een bronzen plaquette met zijn beeltenis ingemetseld, vervaardigd door de Haagse beeldhouwster Gra Rueb, ook bekend van het

beeld van 'een sportman met de Hitler-groet' van 1928 bij het Olympisch Stadion in Amsterdam.

Van Dissel gaat in Den Haag wonen, en overlijdt op 17 september 1937 op 69-jarige leeftijd 'na een langdurige ziekte', in zijn eigen ziekenhuis. Hij heeft nog net de universitaire promotie kunnen meemaken van zijn dochter Eline Françoise in de sociale geografie in Utrecht. Maar dan is zij, gestimuleerd door haar moeder, al in de ban geraakt van het toneel en getrouwd met de dertig jaar oudere, progressieve acteur en regisseur Eduard Verkade. Ze wordt uiteindelijk succesvol als toneel-schrijfster en publiceert in 1978, inmiddels weduwe, de biografie *Eduard Verkade en zijn strijd voor een nieuw toneel*.

Na zijn overlijden wordt naar Maurits in het stadsdeel Ginneken van Breda een Cartier van Disselstraat vernoemd.

De overgave van Pretoria door de Boeren, juni 1900, toen Cartier van Dissel daar was.

Bronnen

- Bossenbroek, Martin. *De Boerenoorlog*. Amsterdam: Atheneum-Polak & Van Gennep, 2012.
- Bree, L.G.J. van. 'Uit het oog, uit het hart? Over stamverwantschap tussen de Nederlandse samenleving en de Boeren tijdens en na de Boerenoorlog van 1899-1902.' Onderzoekseminar Universiteit Utrecht (juni 2012). Op: <http://igitur-archive.library.uu.nl/student-theses>
- Dankers, M. 'Militaire arts beschrijft Boerenoorlog.' In: *Reformatorisch Dagblad* (7 januari 2000). Op: www.digibron.nl
- Dekkers, Piet. *Geïnspireerde Zorg. De geschiedenis van het Diaconessenhuis in Breda 1890-2000*. Breda: Hollaers Van Elkerzee, 2013.
- Fourie, Felicia. *Four Exceptional Women in the Anglo-Boer War* (lezing). Johannesburg; South African Military History Society, 2008. Op: <http://rapidtp.co.za/milhist/lecturesr/Boerwarfour.html>
- Leeuwe, Hans de. 'Overlijdensbericht van Eline Françoise Verkade – Cartier van Dissel.' In: *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde* (1991): 160-164. Op: http://www.dbnl.org/tekst/_jaa003199101_01/_jaa003199101_01_0018.php
- Pekelharing, C.A. 'Een woord van hulde aan Dr. E.D. Cartier van Dissel.' In: *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde*. Eerste helft, nr. 7 (1915): 490-492. Op: <http://www.ntvg.nl/system/files/publications/1915104890002a.pdf>
- Snapp, Charles en E.V. Fleming. 'A History of Springdale.' (1937). Op: http://ourlocalhistory.weebly.com/uploads/7/4/8/9/7489314/a_history_of_springdale.pdf
- Villiers, J.C. de. 'The medical aspect of the Anglo Boer War, 1899-1902: Part I.' In: *Military History Journal*. Vol. 6, nr. 2 (1983). Op: <http://samilitaryhistory.org/vol062jc.html>

Krantenartikelen en sportverslagen, vooral uit de periode 1880-1920, te vinden op de <http://delpher.nl/>-website van de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag.

De Yahoo website 'Speed_Skating', voor geschiedenis en statistiek van het hardrijden op de schaats.

Wikipedia-pagina's voor informatie over personen,

gebeurtenissen en omstandigheden.

- Genealogische informatie over de familie Van Dissel:
<http://www.camerama.demon.nl/dis/dis1/>,
<http://gw.geneanet.org> en
<http://www.timodino.com/timodinoframeset.htm?timodino000282.htm#5659>.
- Aanvullende familie-informatie Van Dissel plaquette Diaconessenhuis Breda:
<http://www.grarueb.nl/02-plaquettes/pldissel.html>
- Aanvullende informatie over de familie IJzerman:
<http://ijzerman.streetspace.nl/stambomen/stamboomthijs102010.htm>

De plaquette van Maurits Cartier van Dissel bij zijn afscheid, Diaconessenhuis Breda 1933.